

УРБАНІСТИЧНИЙ ХРОНОТОП У ПРОЗІ ОРХАНА ПАМУКА

Ксенія Карімова

*магістрантка кафедри української
і слов'янської філології та журналістики,*

Херсонський державний університет,

E-mail: karimovaksusa44@gmail.com

Урбаністичний хронотоп у художніх творах відображає соціокультурні контексти, історичні трансформації та відношення до міського простору в часі. Літературна урбаністика з позицій часопростору розглядає локації міста як місця, де переплітаються минуле і сучасність, традиції і нові ідеї, створюючи особливі наративні структури.

Урбаністичний дискурс та його реалізацію в літературних текстах вивчали такі вітчизняні науковці, як Т. Возняк, О. Грищенко, М. Казнодій, О. Павлова, О. Романенко, О. Сліпушко, І. Старовойт, М. Штогрин та ін. Урбанізм прози турецького письменника Орхана Памука досліджували українські вчені Ф. Арнаут, С. Байрав, С. Кая, К. Посохова, А. Рудницька та ін.

Метою нашого дослідження є аналіз урбаністичного хронотопу в прозових текстах Орхана Памука «Стамбул: спогади та місто» і «Рудоволоса жінка». Часопросторові локуси романів турецького письменника дають можливість встановити співвідношення героїв та міського середовища, що впливає на світогляд та вчинки персонажів.

О. Кискін запропонував розгорнуту типологію міського хронотопу, зосередившись на складних взаємозв'язках між часом, простором і людською свідомістю, що відображає глибокі зміни у світогляді та художніх практиках кінця ХХ століття [2]. Відтак урбаністичний хронотоп відзначається трьома характеристиками: темпоральністю, вічністю та порожнечею. Втрата лінійності передається через фрагментарні або циклічні моделі. Міський простір стає середовищем, де одночасно співіснують минуле, теперішнє і майбутнє. Це дозволяє показати багатовимірність часу та його вплив на персонажів і події. Вічність можна розуміти як нескінченне повторення подій або застиглий стан, в якому місто виступає символом статичності. Це відображає тенденцію сприймати міський простір як незмінний або безнадійний. Порожнеча в урбаністичному хронотопі відображає духовну кризу, втрату сенсу, нездатність знайти сенс у навколишньому середовищі. Міста часто зображуються як місця, де панує відчуження, ізоляція та порожнеча, що передає внутрішній стан персонажів.

Один із найвідоміших турецьких письменників Орхан Памук у своїх прозових творах на перше місце ставить своє рідне місто Стамбул. Більшість романів цього митця мають за основне місце подій саме столицю Туреччини, де зростають, проходять своє становлення, розвиваються, роблять досягнення, занепадають, деградує, виживають та помирають його герої, пройшовши певний шлях у часі і просторі.

У романі «Стамбул: Спогади та місто» урбаністичний топос є місцем історичних нашарувань і культурних суперечностей. Тут Стамбул постає як

полісемантичний простір, хронологічно багат шаровий і соціально поліфонічний. Він символізує не лише історію, а й сучасні проблеми самоідентифікації Туреччини та розрив між європейською й азійською традиціями. Місто стає палімпсестом, у якому переплітаються історичні події, символізуючи культурну та політичну складність.

Роман Орхана Памука «Стамбул: Спогади та місто» за змістом відповідає своїй назві, адже хронологічно сягає різноманітних спогадів автобіографічних реалій автора та його апеляції до історії рідної місцини, а також наголосі на так званому майбутньому міста, що читачами сприймається як сучасне, не дивлячись, коли цей читач сприймає текст – у рік написання твору (початок 2000-х) чи у 2024 році. Історичний час репрезентує те, про що автор дізнався з різних історичних джерел, наприклад: *«Століттями береги Босфору були лише стрічкою грецьких рибальських селищ, аж поки турецькі знаменитості не почали зводити там свої літні будиночки. Будували здебільшого біля Ѓоксу, Кючуксу, Бебеку, Канділі, Румеліхисари, Канліджу»* [4, с. 68-69]. Міський хронотоп постає через розірвані фрагменти простору і часу, де відсутня лінійна послідовність подій. Це відображає постмодерністську відмову від традиційних форм наративу. Адже описаний фрагмент не є часом, в якому жив персонаж, а є основами набутих історичних знань.

Проте спогади про дитинство створюють інший часовий вимір, що пов'язаний з просторовими локусами, ближчими до авторського Я та його світогляду, адже дитинство є передумовою формування особистості. Так персонаж, у якому прочитується власне автор, подає свої спогади про Стамбул у його дитинстві як аксіому: *«Коли ви подорожуєте центром такого великого, древнього й водночас нещасного міста, як Стамбул, попри все відчуваючи свободу, яку дарують відкриті морські простори, ви відчуваєте саме те, чим захоплюють прогулянки Босфором»* [4, с.71]. Саме крізь призму авторського сприйняття постає минуле Стамбула, що насправді є минулим самого письменника і відображає його почуття до міста, в якому він виріс і сформувався як особистість.

Сучасність у романі Орхана Памука «Стамбул: Спогади та місто» представлена нечіткими штрихами, а тому закладений смисл у назві твору більше апелює до минулого – історичного та особистого. Проте топос міста розкрито у творі у всій своїй повноті, адже тут описуються майже всі райони Стамбула, багато вулиць, провулків, магазинів, кінотеатрів тощо.

Натомість роман «Рудоволоса жінка» Орхана Памука є зразком постмодерністської літератури, в якому поєднуються і водночас протиставляються різні локуси й топоси, а також хронологічні межі – від минулого до сучасного, від вічності до позачасовості. Простір міста стає багатозначним, з'являються множинні інтерпретації і смисли, що накладаються один на одного. У постмодерністському тексті місто не має єдиного значення, воно постійно змінюється залежно від погляду героя. Постмодерністський міський хронотоп часто оперує елементами гри з часом і простором, що відображає загальну іронічність та скептичність постмодернізму до реальності.

Якщо звернутись до дослідження І. Вихора, то можна зробити висновок, що місто в художній літературі є багатозначним символом і може набувати різних смислових інтерпретацій, залежно від смислової опозиції [1]. Науковець виділяє п'ять основних смислових типів ідейно-смислової інтерпретації міста, які легко віднаходяться в романі Орхана Памука «Рудоволоса жінка». Розглянемо кожен окремо.

Місто в конфлікті з природою (есхатологічна модель) і місто в гармонії з природою (утопічна модель). У конфліктній моделі місто часто зображується як руйнівник природної гармонії, що загрожує екологічній рівновазі, тоді як утопічна модель показує місто, яке інтегрується в природне середовище і сприяє його збереженню. У романі «Рудоволоса жінка» ми бачимо протиставлення «місто / природа»: *«Далі копач лягав під оливою, яка росла поруч, і довкола враз западала тиша. Я ж, відчуючи, як природа з порожнечою полонила нас удалині від гамірного Стамбулу, нудьгував і за батьками, і за життям у Бешикташі»* [3, с. 29].

Місто в конфлікті з селом (есхатологічна модель) і місто в гармонії з селом (утопічна модель). Конфлікт між містом і селом репрезентує напруженість між міським і сільським способами життя, протистояння між прогресом і традиціями, тоді як гармонійна модель бачить можливість їх мирного співіснування. У романі «Рудоволоса жінка» селище Онгьорен внаслідок урбанізації стає районом Стамбула. Проте на початку розповіді персонаж протиставляє селище величній і багатомільйонній столиці: *«Селище налічувало шість тисяч двісті мешканців»* [3, с. 21].

Місто у конфлікті з містом (наприклад, протистояння між столицею і провінцією, «своїм» і «чужим» містом або минулим і сьогоденням міста в есхатологічній моделі) і місто в гармонії з містом (утопічна модель). Це протистояння часто висвітлює культурні чи соціальні розриви, внутрішні протиріччя, що розколюють міське середовище. Таке протистояння двох міст крізь призму сприйняття головного героя Джема бачимо між Іраном та Стамбулом. При цьому наголошується на багатьох спільних рисах побуту містян двох країн: *«Чоловіки в місті, далекі, приголомшували мене, скидаючись на турків і жестами з виразом облич, і мовою тіла, і тим, як пропускали один одного перед дверима та марно гаяли час»* [3, с.115].

Місто в конфлікті з людиною пригнічує людину, нівелює її індивідуальність, перетворює на частину бездушного механізму в есхатологічній моделі. Тут варто зауважити світогляд молодого Джема Челіка, який у романі «Рудоволоса жінка» піддався не власним почуттям, передчуттям і світоглядові, а тому, чого його навчив міський соціум. Саме через міське виховання молодий чоловік не був здатен покликати на допомогу чужих людей, коли його вчитель мав померти в колодязі.

Окрім того, звертаємо увагу на міфологічний час у романі Орхана Памука «Рудоволоса жінка», адже історія головного героя апелює до давньогрецької історії Софокла «Цар Едіп», що опосередковано повторюється в описаній автором художній реальності. Цей самий мотив створює ілюзію позачасся, коли повторюються легенда, міф, історія або вірування в іншому вимірі.

Отже, проза турецького письменника Орхана Памука відображує різні урбаністичні хронотопи, що залежать від ідейного задуму твору. «Стамбул: Спогади і місто» більше апелює до історії столиці Туреччини та спогадів про дитинство в цьому місті автора. Тоді як «Рудоволоса жінка» – це роман, що поєднує безліч локусів та бере свій початок з міфологічного часу. Тому Стамбул під пером Орхана Памука постає містом-метафорою.

Список використаних джерел:

1. Вихор І. Семантичні моделі міста в українській урбаністичній поезії. *Вісник Луганського національного університету ім. Тараса Шевченка. Серія: Філологічні науки*. 2011. № 1(212) січень. С. 26-32.
2. Кискін О. Урбаністичний хронотоп в постмодерністському романі: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.06 – Теорія літератури. Київ, 2006. 20 с.
3. Памук О. Рудоволоса жінка / перекл. з тур. О. Кульчинський; худож.-оформлювач М.С. Мендор. Харків : Фоліо, 2020. 220 с.
4. Памук О. Стамбул: Спогади та місто / перекл. з англ. Ю.В. Григоренко; худож.-оформлювач О.Г. Жуков. Харків : Фоліо, 2011. 510 с.

ЕМОЦІЙНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ КРІЗЬ ПРИЗМУ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ НАТАЛІЇ ГУРНИЦЬКОЇ

*Зоя Комарова,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови та літератури,
Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини
E-mail: komarova_zoya@ukr.net*

Актуальним завданням лінгвістики емоцій як одного з сучасних і перспективних напрямів мовознавчих досліджень є вивчення особливостей вербалізації емоцій і почуттів людини в художньому дискурсі. Мовними маркерами текстової емотивності є слова-емотиви, які у своїй сукупності посилюють емоційне сприйняття тексту і вплив на читача. До такого класу слів зараховують лексеми для називання емоцій, їх опису та вираження. Текстова репрезентація емотивної лексики викликає науковий інтерес у багатьох вітчизняних і зарубіжних дослідників (Н. Березовської-Савчук, Н. Глушак, М. Гончарук, З. Комарової, І. Кость, І. Мац, Є. Петренко, І. Фельцан, К. Шах та ін.). Мета авторської розвідки полягає в тому, щоб проаналізувати лінгвальні засоби номінації психоемоційних станів людини на матеріалі емотивних контекстів роману Наталії Гурницької «Багрянний колір вічності» [1].

Аналіз мови твору засвідчує, що письменниця за допомогою різноманітних лексичних одиниць актуалізує досить широкий спектр емоцій і почуттів художніх персонажів. Зокрема, емоцію радості, яку зараховують до позитивних